„წმ. ილარიონ ქართველის ცხოვრება“ და ჰაგიოგრაფიული შანრის სპეციფიკა

„წმ. ილარიონ ქართველის ცხოვრების“ მნიშვნელობას ქართული ლიტერატურის ისტორიაში რამდენიმე ფაქტორი განსაზღვრავს: უწინარეს ყოვლისა, პეტრე იბერის შემდეგ ქრისტიანული ეკლესიის ისტორიაში ცნობილ ქართველ ბერმონაზონთაგან პირველი წმ. ილარიონია, რომელმაც უცხოეთს, კერძოდ დასავლეთის ქრისტიანულ ქვეყნებს მიაშურა და სამონასტრო ცხოვრებას ჩაუყარა საფუძველი. მან თავისი საღვთისმეტყველო-პრაქტიკული მოღვაწეობით სასულიერო და საერო წრეებში უდიდესი ავტორიტეტი მოიხვეჭა და გარდაცვალების შემდეგაც ბიზანტიის იმპერატორმა განსაკუთრებული პატივი მიაგო. IX საუკუნეში წმ. ილარიონ ქართველმა პირველმა გაკვალა გზა დასავლეთისაკენ, რამაც X საუკუნიდან ინტენსიური ხასიათი შეიძინა და, ფაქტობრივად, ათონის ქართველთა და შავი მთის მონასტრების დაარსებით დასრულდა.

„წმ. ილარიონ ქართველის ცხოვრების“ მნიშვნელობა იმანაც განსაზღვრა, რომ მასში პირველადაა დასმული საკითხი ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის წილხვედრილად საქართველოს მიჩნევის შესახებ. ულუმბოს მთაზე მყოფი წმ. ილარიონისა და მისი სულიერი ძმების განდევნის სურვილით შეპყრობილმა მამასახლისმა ჩვენება იხილა, რომელშიც ყოვლადწმინდა ქალწულმა რისხვით მიმართა: „ჰოი, უბადრუკო, რაჲსა ინებე განძებაჲ უცხოთაჲ მათ, რომელნი მოსრულ არიან სიყუარულისათჳს ძისა და ღმრთისა ჩემისა და დაუტეობია ქუეყანაჲ მათი, და არა დაიმარხე მცნებაჲ იგი უცხოთა და გლახაკთა შეწყნარებისათჳს, ვითარ-ეგე ეტყჳს მდიდარსა მას უფალი ჩემი და ძჱ ჩემი. ანუ არა უწყია, ვითარმედ მრავალნი დამკჳდრებად არიან მთასა ამას მათისა ენისა მეტყუელნი და ცხოვნებად არიან ღმრთისა მიერ? და რომელნი მათ არა შეიწყნარებენ, მტერ ჩემდა არიან, რამეთუ ჩემდა მონიჭებულ არს ძისა მიერ ჩემისა ნათესავი იგი შეურყეველად მართლმადიდებლობისათჳს მათისა, ვინაჲთგან ჰრწმენა სახელი ძისა ჩემისაჲ და ნათელ იღეს“ (ძეგლები, 1967: 20). თხზულების

სწორედ ამ მრავალმხრივ მნიშვნელოვან ეპიზოდში აისახა ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლისადმი საქართველოს წილხვედრილობის იდეოლოგიური ღირებულების მქონე მესიანური იდეა, რომელსაც მომდევნო ხანის ქართულ მწერლობაში ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი მისია დაეკისრა (კეკელიძე, 1957: 138). ცხადია, რომ ამ იდეის არსებობას წინ წერილობითი ან, შესაძლოა, ზეპირი ტრადიცია უძღოდა. წმ. ილარიონ ქართველის შესახებ შექმნილი ჰაგიოგრაფიული თხზულების კიმენური და მეტაფრასული რედაქციები ქრისტიანული სარწმუნოებრივი მსოფლმხედველობითა და მესიანური იდეოლოგიური თვალთახედვით გამოირჩევა. ორივე რედაქციაში გამოთქმულია თვალსაზრისი ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლისადმი საქართველოს წილხვედრილობის შესახებ, რომ იგი მისი მფარველობის ქვეშ იმყოფება: „ერი რომელი მონიჭებულ არს ჩემდა“. თვით წმ. ილარიონ ქართველი ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის თანადგომასა და წყალობას მუდმივად გრძნობდა: „მზრდის ჩუენ მოღუაწე ჩუენი, წმიდაჲ ღმრთისმშობელი, და არა დამაკლებს ჴორციელსა საზრდელსა“ (ძეგლები, 1967: 21).

ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის ზემოთ დამოწმებულ სიტყვაში წმ. ილარიონისა და მის თანამოაზრე-თანამგზავრთა ენის პრობლემაზეცაა ყურადღება გამახვილებული, რომლის მიხედვით იესო ქრისტესა და ღვთისმშობლის მადლით ულუმბოზე ქართველები იღვაწებენ და ამ მთაზე ქართველთა ენა გავრცელდება; ქართული ენა ბერძნულის თანატოლადაა აღიარებული და უფლის მიერ შეწყნარებულ ენათა რიგს განეკუთვნება. ღმერთმა ქართველი ერი ყოვლადწმინდა ღვთისმშობელს ყოველმხრივ არწმუნა.

მეტაფრასულმა რედაქციამ განსაკუთრებული ყურადღება მიაქცია საქართველოს, როგორც ისეთ მართლმადიდებელ ქვეყანას, რომელსაც არასოდეს გადაუხვევია ჭეშმარიტი რწმენისაგან და მწვალებლობა არასოდეს გავრცელებულა. ქართველთა სარწმუნოებას ერესი არასოდეს შერევია, ქართველები ყოველთვის შეურყეველი მართლმადიდებლები იყვნენ. თუ დავაკვირდებით, ადვილად შევნიშნავთ თხზულების მსოფლხედვის სიახლოვეს გიორგი მცირის ჰაგიოგრაფიულ თხზულებასთან - „წმ. გიორგი მთაწმიდლის ცხოვრებასთან“, რაც წმ. გიორგი მთაწმინდელთან თეოფილე ხუცესმონაზონის, მეტაფრასული რედაქციის ავტორის, სიახლოვით შეიძლება აიხსნას. უაღრესად მნიშვნელოვანია ის ფაქტიც, რომ წმ. ილა-

რიონ ქართველი ღვთის ნებით წმინდანად არა მხოლოდ საქართველოს, არამედ ბიზანტიის იმპერიასაც მოევლინა. წმ. ილარიონის მოგზაურობა აღმოსავლეთისა და დასავლეთის ქრისტიანულ სამყაროში იმის მოწმობაა, რომ იერუსალიმი, კონსტანტინეპოლი და რომი ერთმანეთთან ორგანულადაა დაკავშირებული, ქისტიანული სამყარო, ქრისტიანული სივრცეა წარმოსახული; ამ გზამ მთელი ქრისტიანული სამყარო უნდა შეკრას და გააერთიანოს. ყოველივე ამის მოთავე არის საქართველო, სადაც დაიბადა წმ. ილარიონ ქართველი, რომელიც განსაკუთრებით პოპულარული ათონის ქართველთა მონასტერში იყო.

ყოველი საკითხი, რომელიც ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის ზემოთ დამოწმებულ სიტყვაშია დასმული, ქართველი ერისათვის ყველა ეპოქაში კონცეპტუალური იყო, რადგან ქართული სახელმწიფოებრივი იდეოლოგია და პოლიტიკური თეოლოგიური აზროვნება, სხვა მახასიათებლებთან ერთად, ამ ნიშნებსაც ემყარებოდა. ამიტომ საკითხი „წმ. ილარიონ ქართველის ცხოვრების“ თაობაზე, რას მოგვითხრობს, რა მიზანდასახულობითაა დაწერილი, როგორია მწერლის ქრისტიანული თვალთახედვა, ეროვნული მრწამსი და მსოფლმხედველობრივი სამყარო, მხოლოდ ქართული მწერლობისათვის არაა მნიშვნელოვანი, არამედ მთელი ქრისტიანული სამყაროსათვის, რასაკვირველია, ბიზანტიური ქრისტიანული საღვთისმეტყველო მწერლობისათვის. სწორედ წმ. ილარიონ ქართველის მსოფლმხედველობრივი მრწამსი გახდა მართლმადიდებელ ეკლესიის მიერ მსოფლიო წმინდანთა რიგში მისი მოხსენიების საფუძველი.

„წმ. ილარიონ ქართველის ცხოვრება“, მისი ყველა რედაქცია, მოგვითხრობს წმ. ილარიონის მოღვაწეობის შესახებ საქართველოსა და ბიზანტიაში. აქედან გამომდინარე, თხზულების დროსივრცული არეალი ვრცელია, იგი დასავლეთსა და აღმოსავლეთს თანაბრად სწვდება. კ. კეკელიძემ დაადგინა, რომ წმ. ილარიონ ქართველი IX საუკუნეში, კერძოდ, 822-875 წლებში ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა; წმინდანის სრულყოფილი სახის გასააზრებლად და წარმოსასახავად საჭიროა მისი ხატ-სახის განვითარების, მისი სულიერი მოღვაწეობის ეტაპების გამოყოფა და განსაზღვრა, რაც მკითხველს წმინდანის ღვაწლსა და დამსახურებას უკეთ აღაქმევინებს. იგი წარმომავლობით წარჩინებული არისტოკრატიული ფენის წარმომა-

დგენელი, კახელი დიდებულის შვილი იყო, ფიქრობენ, დონაურთა საგვარეულოდან. წმ. ილარიონის მშობლებს სხვა შვილებიც ჰყავდათ, მაგრამ ღმერთს მხოლოდ წმ. ილარიონის სასულიერო პირად აღზრდა აღუთქვეს, როგორც ბიბლიურმა ანნამ სამოელი, მომავალი წინასწარმეტყველი, ღმერთს აღუთქვა. ბიბლიური პერსონაჟების პარადიგმული სახისმეტყველებით წმ. ილარიონის წარმოჩენა მისი დაბადებითა და ბავშვობით იწყება. ექვსი წლისა სასწავლებლად და აღსაზრდელად ღირსეულ ღვთისმოსავ ბერს იქვე, თავიანთ სახლთან ახლოს, მიაბარეს. იგი ბავშვობიდანვე განსაკუთრებული ნიჭიერებით გამოირჩეოდა და ღმრთივსულიერი წიგნებით ღრმად განისწავლა. წმინდანის სწავლისადმი დამოკიდებულებასა და ინტერესს ავტორი მეტაფორულად ხსნის: „და ირწყვებოდა იგი, ვითარცა ხჩ დანერგული ღმრთისა მიერ თანა-წარსადინელსა წყალთა მათ სულისა წმიდისა“ (ძეგლები, 1967: 10). როდესაც მამამ შვილს ღვთისადმი სიყვარული და გულმოდგინება შენიშნა, იქვე, თავისსავე სოფელში, მონასტერი საგანგებოდ ააშენა. ფიქრობდა, რომ შვილი ამ მონასტერში იღვაწებდა. თექვსმეტი ბერი შეიკრიბა ტაძარში, სადაც ილარიონის მამა ხშირად დადიოდა, ყურადღებას აქცევდა და შვილის ხშირი ნახვის საშუალებაც ჰქონდა. მაგრამ სახარებისეული სწავლებით აღჭურვილმა – „რომელმან არა დაუტეოს მამაჲ თჳსი და დედაჲ თჳსი და არა აღიღოს ჯუარი თჳსი და შემომიდგეს მე, იგი არა არს ღირსი ჩემდა“ (მათე, 10, 38) – თხუთმეტი წლის ილარიონმა გადაწყვიტა, მამის ზედმეტ ყურადღებას, ოჯახურ გარემოს განრიდებოდა, რის გამოც მამის მიერ დაარსებული მონასტერი დატოვა, გარეჯის უდაბნოს მიაშურა და იქ ერთ პატარა გამოქვაბულში დაეყუდა. წმ. ილარიონი საღვთო გზას, „უშინაგანესსა უდაბნოსა“, დაადგა და სასულიერო მოღვაწეობას შეუდგა: „მარხვითა და მღჳძარებითა ჰასაკსა მას სიჭაბუკისასა დააჭკნობდა, ლოცვითა და მარადის ღმრთისა ხედვითა უჴორცოთა მიემსგავსებოდა, ვიდრეღა წარემატებოდა და მოღუაწებითა ყოველთავე მყოფთა მის ადგილისათა უდაბნოსა მას შინა, რამეთუ ყოველთავე უკჳრდა ეგეოდენი შრომაჲ მისი და მოთმინებაჲ“ (ძეგლები, 1967: 11).

ჯერ კიდევ სრულიად ახალგაზრდამ, ყმაწვილმა წმ. ილარიონმა გარეჯის უდაბნოს მონასტრის მეუდაბნოე მოღვაწეთა სიყვარული და პატივისცემა დაიმსახურა. სულიერი ცხოვრებითა და განსწავლულობით მისივე მსგავსი მამები სულიერ

ღვაწლში მასთან ერთად იმყოფებოდნენ. „და აღეშენებოდეს ყოველნი იგი ძმანი სწავლითა მისითა და შეუვრდებოდეს მას, რაჲთა იყოფოდინ მის თანა“ (ძეგლები, 1967: 11). ასე დაემკვიდრნენ ღირს ილარიონთან „ათერთმეტნი ძმანი მოღუაწენი მშჳდნი და მდაბალნი“. უნდა საგანგებოდ აღინიშნოს, რომ ჰაგიოგრაფიაში, საზოგადოდ, საღვთისმეტყველო ლიტერატურაში, ხშირია თორმეტზე მინიშნება, რასაც ევანგელური სწავლება უდევს საფუძვლად, რადგან მასში მაცხოვრის თორმეტი მოწაფე მოიაზრება. ასევეა „წმ. ილარიონ ქართველის ცხოვრებაში“, რომელშიც თორმეტი ბერმონაზვნის ერთად დამკვიდრება გარეჯის უდაბნოში სიმბოლურად წარმოიდგინება, იგი მაცხოვრის 12 მოწაფის ჰიპოდიგმური სახითაა მოტივირებული და მას თავად მაცხოვარი წინამძღვრობს.

ჰაგიოგრაფმა წმ. ილარიონს წმინდანური ცხოვრებისა და ღვაწლის კვალობაზე უწოდა „მუშაკი კეთილი“, „მიმავალი ნაყოფსა მას ზედა სათნოებათა თჳსთასა“, „მჴედარი ძლევამოსილი“, „მენავეთ-მოძღუარი ჴელოვანი წიაღ-მყვანებელი მრავალთა სულთაჲ დაულტობელად ღელვათა შინა სოფლისათა ამის ზღჳსათა და ღმრთისა შემწირველი“ (ძეგლები, 1967: 27). ანგელოზს მიმსგავსებული, მმარხველი და დაუცხრომლად მლოცველი ბერის ამბავი მთელმა ქართლ-კახეთმა გაიგო, რაც თხზულების ავტორმა სახარებისეული სანთლისა და ხვიმირის იგავით წარმოაჩინა: „ვითარ შესაძლებელ არს სანთელი დაფარვად ჴჳმირსა ქუეშე გინა ცხედარსა (შდრ. მარკ. 4, 21)“ (ძეგლები, 1967: 11). სანთლისაგან ირგვლივ ყოველივეს განათების ამ ეპიზოდით „წმ. ილარიონ ქართველის ცხოვრება“ იოვანე საბანისძისა და გიორგი მერჩულის თხზულებებს ეხმიანება, როდესაც წმ. აბო და წმ. გრიგოლი ამავე იგავური მეტყველებით, სიმბოლური ხატმეტყველებით წარმოჩნდებიან (ძეგლები, 1963/1964: 62; 252). ყოველივე ამას ადამიანის გონება ღვთის უსასრულო მადლთან და ღვთაებრივ ნათელთან თანაზიარების იდეის ერთიანობის შეგრძნებით შეიძლება ჩასწვდეს, რადგან ღმერთმა ადამიანის ბუნება სიკეთის დასამკვიდრებლად შექმნა. წმინდანთა ნაღვაწი არ უნდა დაიფაროს, იგი უნდა განცხადდეს, რათა რწმენით აღსავსე ადამიანებს მსგავსებისა და ბაძვის სურვილი აღეძრას.

„წმ. ილარიონ ქართველის ცხოვრება“ და „წმ. გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრება“ კომპოზიციურად და სახისმეტყველებითად ერთმანეთს ეხმიანება, რადგან ორივე ერთი და იმავე

ეპოქის ლიტერატურულ-საღვთისმეტყველო ტრადიციების კუთვნილებაა, ორივე „ცხორებათა“ ჟანრის თხზულებაა და ჰაგიოგრაფიული სპეციფიკის საფუძველზე უნდა განვიხილოთ. გარეჯის უდაბნოში წმ. ილარიონისა და მისი თანამოღვაწეების სანახავად, მისგან ლოცვა-კურთხევისა და რჩევა-დარიგების მისაღებად უამრავი ხალხი მიდიოდა. მასთან მისულმა რუსთველმა ეპისკოპოსმა ფერმკრთალი, თავმდაბალი, შეურაცხ სამოსელში ჩაცმული ბერის ხილვისას მას მოწიწებით სთხოვა, მღვდლად კურთხეულიყო და მღვდლობის პატივი მისი ხელიდან მიეღო. ამქვეყნიური დიდების უარმყოფელი წმ. ილარიონი მღვდელთმთავარს ევედრებოდა, იგი მღვდლობის პატივით არ დაემძიმებინა, რადგან მიაჩნდა, რომ ეს მისთვის დიდი ტვირთი და უღელი იქნებოდა. მაგრამ ეპისკოპოსის ვედრებამ და მისგან იძულებამ ბოლოს მაინც თანხმობა ათქმევინა, რადგან ღვთისმეტყველების ღრმად მცოდნემ იცოდა, რომ მღვდელთმოძღვრის ურჩობა ბიბლიურ მოძღვრებას ეწინააღდეგებოდა: „შვილი ურჩი წარსაწყმედელსა მიეცესო“ (იგავ. 13, 1). წმ. ილარიონ ქართველის ცხოვრების ეს ეპიზოდი გიორგი მერჩულის ჰაგიოგრაფიულ თხზულებაში ასახულ წმ. გრიგოლ ხანცთელის მღვდლად კურთხევის ეპიზოდს მოგვაგონებს, როდესაც წმ. გრიგოლმა მღვდლობა უდიდეს პატივად მიიჩნია და განაცხადა: „და აწ პატივსა ვხედავ და პატიჟისაგან მეშინის!“ (ძეგლები,1963//1964:251). ცხადია, ეს ჰაგიოგრაფიისათვის დამახასიათებელი ჟანრული სპეციფიკაა, რომელიც „ცხორებათა“ ტიპის ორივე ნაწარმოებში სახისმეტყველებითი ფუნქციითაა დატვირთული და მნიშვნელობა არ ენიჭება იმას, რომელი ნაწარმოები უფრო ადრეა დაწერილი.

წმ. ილარიონ ქართველი მღვდლად კურთხევის შემდეგ ახალი სულიერი დიდებით შეიმოსა და ღირსი მამის სახელით აღიჭურვა. როგორც გიორგი მერჩულემ წმ. გრიგოლ ხანცთელის შესახებ აღნიშნა, რომ მას „მოხუცებულებაჲ გონებისაჲ აქუნდა“, ასევე წერს წმ. ილარიონ ქართველის ცხოვრების ავტორიც: „და ჰასაკისავე სიჭაბუკისასა მოხუცებულებრი სული მოიპოვა, ვითარცა დიდმან მოსე, და მსაჯულ იქმნა შორის სულისა და ჴორცთა“ (ძეგლები, 1967: 11). წმ. ილარიონის მოსე წინასწარმეტყველთან შედარება, რასაც თხზულებაში რამდენიმეგზის ვხვდებით, სიმბოლურია, რადგან მის სასულიერო მოღვაწეობას მოსეს ჰიპოდიგმა წარმართავს. როგორც მოსე განერიდა ეგვიპტელებს და ამაღლდა „მთასა მას სათ-

ნოებასა“, სადაც შეუწველი მაყვალი იხილა, როგორც ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლისაგან მაცხოვრის მოვლინების წინამოსწავება, ასევე წმ. ილარიონმა სამშობლოსაგან განრიდება გადაწყვიტა, რადგან „მოუჴდა სურვილი უცხოებისაჲ და სიძულილი ცუდად-დიდებისაჲ“ (ძეგლები, 1967: 11); ამიერიდან წმ. ილარიონი გაურბის თეთრი სამღვდელოების პატივს, ადამიანებს განერიდება და მიზნად ისახავს, რომ მხოლოდ სულიერი ცხოვრებით იღვაწოს. ამას ემატებოდა წმინდა და ცხოველმყოფელი ადგილების, მაცხოვრის კაცობრივი ხორცით ცხოვრების ადგილთა, ჯვარცმის ადგილის მოხილვისა და თაყვანისცემის დაუცხრომელი სურვილი.

წმ. ილარიონი ზრუნავს მონასტერზე, მის მომავალზე, საქმიანობაზე, რის გამოც მონასტრის წინამძღვრად თავისი თვისებებით, სათნოებითა და სიკეთის ქმნის სურვილით აღსავსე, წინამძღვრობის შემძლე და სულიერთა მწყემსად შესაფერისი ერთი ძმათაგანი თვითონ გამოარჩია და მონასტერი ჩააბარა, თავად კი თავის ერთ სულიერ ძმასთან ერთად იერუსალიმს გაემგზავრა წმინდა ადგილების მოსალოცად.

ცნობილია, რომ ჰაგიოგრაფიაში შემუშავებულია წმინდანის საპირისპირო სახე, მტრის ხატი, რომელიც ბოროტი ზრახვით წმინდანს ებრძვის, ან თავს ესხმის. ღმერთი წმინდანის ხილვით მას სასწაულს მოუვლენს და მის გონებას ცვლის, წმინდანის გავლენით ბოროტი კაცის სახე და მსოფლხედვა იცვლება, კაცთმოყვარე და მორწმუნე ხდება. ესაა ქრისტიანული ლიტერატურის ერთ-ერთი გამომსახველობითი საშუალება და მახასიათებელი. „წმ. ილარიონის ცხოვრებაში“ ამგვარი ფაქტის ამსახველი ორი ეპიზოდი იქცევს ყურადღებას. გზად მიმავალ წმ. ილარიონსა და მასთან მყოფ ბერს ავაზაკები მხეცებივით დაესხნენ თავს და მათ მოსაკვდინებლად მახვილები იშიშვლეს. მაგრამ სასწაული მოხდა და ავაზაკებს მოულოდნელად ხელები გაუშეშდათ. შეშინებული და გაოცებული მკვლელები მიხვდნენ, რომ ღვთის სასჯელი დაატყდათ თავს, წმინდანს ფეხებში ჩაუვარდნენ და შენდობა სთხოვეს. წმინდა მამამ მათ ეს ავი განზრახვა მიუტევა, ჯვარი გარდასახა, განკურნა და მშვიდობით განუტევა. განკურნებულებმა ღირსი მამისაგან კვლავ შენდობა ითხოვეს, საკვები მიართვეს. ეს ეპიზოდიც გიორგი მერჩულის თხზულების სახისმეტყველებას თანხვდება, როდესაც ცქირის მიგზავნილ კაცს ხელი გაუხმა და წმ. გრიგოლის ლოცვისა და შენდობის შემდეგ

განიკურნა. მათი მასაზრდოებელი წყარო ევანგელურ-აპოსტოლური მოძღვრებაა: „ნუ მიაგებთ ბოროტსა ბოროტისა წილ“ (I პეტრე, 3, 9). ერთმა ავაზაკთაგანმა კი წმ. ილარიონი თავის თანამოაზრესთან ერთად თაბორის მთამდე მიაცილა, რასაც სიმბოლური ფუნქცია ეკისრება, რადგან თაბორის მთაზე მაცხოვრის ფერისცვალების ალუზიითაა შთაგონებული ავაზაკის მიერ წმ. ილარიონის თაბორის მთამდე მიცილება, რაც ავტორმა, ჩანს, ავაზაკის ფერისცვალებად აღიქვა.

როგორც ჰაგიოგრაფიულ თხზულებათა სხვა მთავარ პერსონაჟებს ებრძვიან მტრები, ასევე, სამშობლოში დაბრუნებულ წმ. ილარიონს მოევლინა უკეთური ძალა, რომელსაც ჰაგიოგრაფი შურსა და ბოროტებას უწოდებს. კეთილისმოძულე ეშმაკმა წმ. ილარიონის ნათესავს მონასტრის დაწვა და მოძღვრის მოკვლა შთააგონა. ილარიონის ნათესავს ეგონა, რომ სასულიერო პირის, წმ. ილარიონის ქონება, როგორც ნათესავს, მას დარჩებოდა, ხოლო წმ. ილარიონის მიერ ქონების ამგვარმა განაწილებამ იგი გააბოროტა. წმ. ილარიონმა განსაცდელი ლოცვით აირიდა თავიდან. მას ძილში გამოეცხადა ბრწყინვალე კაცი, რომელმაც გაამხნევა იგი და შეცთომილის სულიერი გარდასახვის მოწმე გახადა. გათენებისას წმ. ილარიონის ნათესავი მიწაზე დაეცა, გორავდა და გოდებდა. წმ. ილარიონმა მას ჯვარი გარდასახა და განკურნა. გაბოროტებული კაცი გონს მოეგო, სინანულით ატირდა, აღსარება თქვა, მთელი ქონება მონასტერს შესწირა და თვითონაც წმ. ილარიონის ხელით მონაზვნად აღიკვეცა. წმ. ილარიონის სულიერი მხნეობა და სიძლიერე მისივე შემნდობი ბუნებითა და ლმობიერებით გამოვლინდა, ხოლო მონასტერში დამკვიდრებული მისი ნათესავი კეთილ მონაზვნად ჩამოყალიბდა, კეთილი მოქალაქობით, სიმდაბლით, მორჩილებით, ძმათა მოუწყინებლად მსახურებით, საკუთარი თავის უდარეს შერაცხვით გამოირჩა ღვთისაგან. მეტაფრასულ რედაქციაში ეს ნათესავი წმ. ილარიონის ბიძად იხსენიება.

წმ. ილარიონი მიელტვის „უცხოობას“, „უცხო“ სხვას ნიშნავს. ქართულ ჰაგიოგრაფიაში ამ მხრივ ყურადღებას იქცევს „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, რომელშიც „უცხოდ“ წმ. ნინო მოიხსენიება. წმ. ნინოს „უცხოობა“ ორგვარი კონოტაციით წარმოჩნდება: ერთი მხრივ, იგი მისი ქრისტიანობის მაუწყებელია და ამიტომაა ჯერ კიდევ წარმართი ქართველებისათვის „უცხო“; მეორე მხრივ, იგი ქართველი არაა, სხვაა და ამიტომაცაა

ხაზგასმული მისი „უცხოობა“. წმ. ილარიონის „უცხოობა“ სხვას, სხვა ქვეყნიდან მოსულს ნიშნავს, რადგან მისი მოღვაწეობის პერიოდში ქრისტიანობის ასე მკვეთრი ხაზგასმა აუცილებელი არაა.

წმ. ილარიონმა მოილოცა იერუსალიმი, მოიხილა წმინდა ადგილები, „ყოველივე სახჱ განგებულებისა სიტყჳსა ღმრთისაჲ და თაყუანის-სცა წმიდასა და დიდებულსა გოლგოთასა და ცხოველს-მყოფელსა საფლავსა. და მიერ წარვიდა ბეთლემად და იხილა ქუაბი იგი ცათა მობაძავი“ (ძეგლები, 1967: 13). საღვთისმეტყველო ლიტერატურაში მაცხოვრის შობის ადგილი, გამოქვაბული ცათა მობაძავად იწოდება. ღვთის ადგილი არის ცა, საყდარი ანუ ტაძარი, ქალწული. საყდარი, ეკლესია, ტაძარი „ცათა მობაძავია“, რადგან იგი არის ადგილი, სადაც ადამიანი ღმერთს შეიძლება დაუკავშირდეს, ე. ი. ღმერთის სამყოფელია, თუმცა ღმერთის ადგილი არაა შემოსაზღვრული, იგი თვითონ მოიცავს ყოველივეს, მისი დამტევი არც ცაა, არც საყდარი, არც ქალწული. წმ. ანდრია კრიტელის „საკითხავში“ განმარტებულია: „ამას ზედა იხარებდ, ცაო, რამეთუ შენმან მიმსგავსებულმან შენ შორის დაუტევნელი შეუიწრებლად დაიტია. ამას ზედა გალობდ, ქუეყანაო, რომელმან მუცლად-ღებითა თჳსითა მიგამსგავსა შენ სიმაღლესა ცათასა, რაჟამს ზეცისა ყენა ქუეყანისანი...“ (მეტაფრასული... 1986: 155). აქ ყოვლადწმინდა ღვთისმშობელი ცათა მიმსგავსებულად არის წარმოჩენილი. წმ. ეფრემ მცირემ ღვთის ადგილი განმარტა და, შესაბამისად, ქალწული ღვთისმშობლის ხატ-სახის ინტერპრეტაციაც შემოგვთავაზა: „ადგილ ღმრთისა ოდესმე ცაჲ ითქუმის და ოდესმე ეკლესიაჲ და ოდესმე ქალწული, რამეთუ ამათ ყოველთა მიერ ცხად არს, ვითარმედ არც ერთსა ადგილსა მიერ გარეშემოცვულ არს იგი, არამედ ყოველივე მას მხოლოსა შეუცავს“ (ეფრემ მცირე, 1969: 83). საგალობლებში ჩვეულებრივია ღვთის სიმბოლური განმარტება-მოხსენიება და ქალწულის მიერ მისი მუცლადღება შემდეგი ლექსიკური ერთეულებით: „გარეშეუწერელი, დაუტევნელი დაიტია ქალწულმა“. ცამ უფალი ვერ დაიტია, მაგრამ ქვაბმა მაცხოვარი დაიტია, რითაც გახდა იგი ცათა მობაძავი. ეს სიმბოლო საღვთისმეტყველო ლიტერატურაში ძალზე გავრცელებულია და უმეტესად ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის სახე-ხატად, სიმბოლურ სახელად გაიაზრება. წმ. ილარიონმა მდინარე იორდანეს მიაშურა და წმინდა წყლით განიბანა, რითაც მაც-

ხოვრის წმინდა ადგილებს ზიარებულმა სულიერ სისრულეს მიაღწია. იგი შვიდი წლის განმავლობაში წმ. საბა განწმენდილის ლავრაში მოღვაწეობდა, შრომობდა და სულიერად განიღმრთობოდა, რადგან სოფლის ნივთთა და ზრუნვათაგან თავისუფალი იყო, რაც დავითის ფსალმუნის სწავლებით ჰქონდა შეთვისებული: „მოიცალეთ და გულისჴმა-ყავთ, რამეთუ მე ვარ ღმერთი“ (ფს. 45, 11). წმ. ილარიონი უცხოებით, გლახაკთ-მოყვარებით, უპოვარებით, სიბრძნით, მოღვაწეობით, სიმხნით, უხილავ მტერთა ახოვნად შებრძოლებით, თავისი ხორციელი სამოსლის უწყალოდ განკაფვით წმინდანებს სიცოცხლეშივე გაუთანასწორდა; ღვთისათვის დამდაბლებულთ და უცხოქმნულთ მიემსგავსა. საღმრთო ხილვის ნიჭით აღსავსე წმ. ილარიონი ღვთის სულიერი ხილვის ღირსი გახდა, რადგან ღვთის მიმართ მისი შიში იყო „ღმრთივ-გონიერი მომატყუებელი უშიშოებისაჲ“ (ძეგლები, 1967: 14). ის, რასაც წმ. ილარიონი მიელტვოდა და რისთვისაც იღვწოდა, მოუსყიდველი იყო, რის გამოც ღმერთმა იგი სისრულის მესამე ხარისხზე აღიყვანა და ყველანი, მის გარშემო მყოფნი თუ მისი თუნდაც ერთხელ მხილველნი, მას, როგორც „სასურველსა მას უმაღლეს პირველისა ხედვიდეს“ (ძეგლები, 1967: 14). საბაწმინდელი წმინდა მამები მისი ღვაწლით გაკვირვებულნი იყვნენ და მის მიბაძვას ცდილობდნენ.

ქრისტიანულ ლიტერატურაში წინამოსწავებით ჩვენებას უდიდესი სიმბოლური მნიშვნელობა ენიჭება, რადგან იგი პერსონაჟის მომავალი ქმედების საწინდრად გვევლინება, ჩვენებით წმინდანის მომავალი განისაზღვრება. იორდანეს უდაბნოში გამოქვაბულში დაყუდებულმა წმ. ილარიონმა ერთ ღამეს ლოცვის კანონის აღსრულების შემდეგ ჩვენება ნახა, რომ იგი ზეთისხილის მთაზე, უფლის დიდებით ამაღლების ადგილას, თორმეტი კაცის თანხლებით მდგარი ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის წინაშე წარდგა და მარადის ქალწულმა მას უთხრა: „ჰოი, ილარიონ, წარვედ და მიისწრაფე სახედ შენდა და უმზადე სერი უფალსა და ძესა ჩემსა“ (ძეგლები, 1967: 15). სიმბოლურია ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის გამოცხადება თორმეტი კაცის თანხლებით, ცხადია, აქ ღვთისმშობელთან ერთად თორმეტი მოციქული მოიაზრება. გამოღვიძებულმა წმ. ილარიონმა ჩვენების კვალზე სვლა განიზრახა, მადლობა შესწირა ყოვლადწმინდა ღვთისმშობელს და სამშობლოსაკენ გაეშურა. წმ. ილარიონ ქართველი ავტორმა აქაც მოსე წინას-

წარმეტყველის პარადიგმითა და სიმბოლური სახით წარმოგვიდგინა, რომელმაც თავისი თანამოძმენი ეგვიპტელთა მონობიდან გამოიყვანა და იხსნა. წმ. ილარიონმა ბრძანება და კურთხევა სამშობლოში დასაბრუნებლად ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლისაგან მიიღო.

საღვთისმეტყველო ლიტერატურაში მშობლისა და შვილის ჰიპოდიგმურ-პარადგიმული ურთიერთმიმართება უმნიშვნელოვანეს სიმბოლურ ღირებულებას ატარებს, რადგან შვილის ვადლებულება, რა სულიერ სიმაღლესაც არ უნდა მიაღწიოს, ღვთის ნებითაა განსაზღვრული და მოტივირებული და მას, ძიირთადად, ჰიპოსტასურად მამა ღმერთისა და ძე ღმერთის ჰიპოდიგმა წარმართავს. ბიბლიურ-ევანგელური სწავლების კვალობაზე, წმ. ილარიონი თხზულებაში ღირსეულ შვილად წარმოჩნდება. საქართველოში დაბრუნებულ ღირს ილარიონს მამა და ძმები ცოცხალნი აღარ დახვედრიან, გარდაცვლილიყვნენ. ღირსეულმა შვილმა და ძმამ, წმ. ილარიონმა ისინი „ბუნებითი“ ტკივილით იგლოვა, ღმერთს შეავედრა მათი სულები და მათი ნეტარებისათვის ილოცა. დედამ მამის დანატოვარი მთელი საგანძური შვილს გადასცა და უთხრა: „წარაგე ესე, შვილო, ვითარცა სათნო გიჩნს“ (ძეგლები, 1967: 15). ნეტარმა ილარიონმა, უწინარეს ყოვლისა, ძველი და ახალი აღთქმის წიგნების მოძღვრების თანახმად, დედის სულიერ მომავალზე იზრუნა, დედათა მონასტერი ააშენა, სადაც დედა შეიყვანა და შვილებრივი მოღვაწებით იღვაწა, რითაც წმ. გრიგოლ ხანცთელის ხატ-სახის მსგავსად წარმოჩნდა. ორივე თხზულებაში საკუთარი ოჯახის, სახლის წევრებზე ზრუნვა ბიბლიური ჰიპოდიგმურ-პარადიგმული სახისმეტყველებით აისახება: „უკუეთუ ვინმე თჳსთა და უფროდს სახლეულთა არა იღუწიდეს, ეგევითარსა მას სარწმუნოებაჲ უვარ-უყოფიეს და არს იგი ურწმუნოთა უძჳრეს“ (I ტიმ. 5,8). ხორციელი შვილი დედის სულიერი მოძღვარი გახდა, რაც მაცხოვრისა და ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის ჰიპოდიგმური სახისმეტყველებით წარმოისახება. წმ. გრიგოლისა და მისი დედის ურთიერთობას ამგვარივე სახისმეტყველება წარმართავს. წმ. ილარიონმა მონასტერს შესწირა სოფლები, რათა ეარსება, და განუჩინა წესი და კანონი, რაც მონასტერს შეეფერებოდა. მცირე ხნის შემდეგ წმ. ილარიონმა მამათა მონასტერიც დააარსა, სამოცდათექვსმეტი ღირსი და მოღვაწე ბერი შეკრიბა, მათი სიმხნის შესაფერისი და შემსგავსებული წეს-კანონი განუწესა,

უზრუნველყო მონასტრისათვის აუცილებელი სახმარით, მოუგო წიგნები, შესწირა სოფლები, რომლებიც მამაპაპეული მამულისაგან კიდევ დარჩენოდა, ხოლო მთელი დარჩენილი ქონება კი გლახაკებსა და უპოვრებს გაუნაწილა. მატერიალური ქონების განაწილების შემდეგ ყოველი არსებულის სრულმყოფელ ღმერთს მადლი შესწირა.

წმ. ილარიონის სახელი მთელს საქართველოში გავრცელდა, ბევრს უნდოდა, ეხილა წმინდა ბერი და მისი რჩევა-დარიგება მიეღო. მთავარმა და ხალხმა მალე მისი ეპისკოპოსად კურთხევაც მოიწადინა. მყუდროებისმოყვარე და თავმდაბალმა ღირსმა მამამ გაიფიქრა: „დიდებაჲ ესე ამის სოფლისა მომატყუებელ არს საუკუნოჲსა მის შეურაცხებისა“ (ძეგლები, 1967: 17), მონასტრის ძმათაგან ერთი სიბრძნითა და სიწმინდით გამორჩეული ბერი დაადგინა სავანის წინამძღვრად, უფალს შეავედრა ყველა და ორ ძმასთან ერთად კონსტანტინეპოლისაკენ, სამეუფო ქალაქისაკენ, გაეშურა. ავტორმა იგი კვლავ მოსე წინასწარმეტყველის ჰიპოდიგმით წარმოაჩინა და როგორც მოსემ ებრაელები სამშვიდობოს ზღვაში დაუნთქმელად გაიყვანა, ხოლო მდევარნი დაანთქა, რაც ღვთის ძალის გამოვლინება იყო, მოსემ სამადლობელი გალობა აღავლინა, ასევე, წმ. ილარიონმა ღვთის წინაშე მადლიერება გამოხატა და კვლავ უცხოობაში წასვლა განიზრახა. თხზულების ავტორმა წმ. ილარიონი აქაც მოსეს ჰიპოდიგმითა და გიორგი მერჩულის წარმოსახული წმ. გრიგოლის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის სახისმეტყველებით წარმოაჩინა.

ჰაგიოგრაფი მწერალი ადამიანთმცოდნეობის, ადამიანის სულიერ სამყაროში წვდომის იშვიათი უნარით წარმოაჩენს წმ. ილარიონს, რომელიც შეუცდომლად არჩევს მომავალ წინამძღვრებს, მამებს, მოწესე დედებს. ამიტომაც მნიშვნელოვანია ის ეპიზოდი, როდესაც წმ. ილარიონმა მონასტრიდან ერთი წმინდა მამა, „სავსჱ ყოვლითა სიბრძნითა და შემძლებელ მწყესად პირმეტყუელთა ცხოვართა“ (ძეგლები, 1967: 18), გამოირჩია, ხელი დაასხა და ღმერთს შეავედრა. მისი ეს დალოცვა, მოსეს ლოცვის მსგავსად, სამადლობელი ლოცვაცაა, რომელშიც წმ. ილარიონის ღმრთივსულიერი სახე და მარტოდმყოფობის სურვილი იკვეთება. სულიერი ძმა დაარიგა, დამოძღვრა სახარებისეული ტალანტის გამრავლების იგავით, ხოლო თავად მონასტერს განშორდა. ავტორმა დარჩენილები „ობოლქმულებად“ მოიხსენია, რადგან ისინი ტირილითა და

ცრემლთა ღვრით განშორდნენ ერთმანეთს. მან ის დედათა მონასტერი მოინახულა, სადაც თავისი დედა ეგულებოდა, მაგრამ იგი უკვე გარდაცვლილიყო. წმ. ილარიონმა ღმერთს შეავედრა მონასტრის დედათა სულები და თავისი სამშობლო დატოვა. წმ. ილარიონი კონსტანტინეპოლისაკენ მიეშურებოდა, სადაც იმპერატორი მიხეილი//მიქაელი იყო, რომელიც მამის, თეოფილეს შემდეგ გამეფდა და რომელმაც დედასთან ერთად, თეოდორა დედოფალთან ერთად, ხატთაყვანისმცემლობა საბოლოოდ აღადგინა. წმ. ილარიონის პილიგრიმობისა და მოგზაურობის დასათარიღებლად ეს ფაქტი უაღრესად მნიშვნელოვანია, რადგან ხატმებრძოლობით გამორჩეული თეოფილე 842 წელს გარდაიცვალა, ხოლო ხატების თაყვანისცემა 843 წლის ადგილობრივმა საეკლესიო კრებამ საბოლოოდ აღადგინა, როდესაც დედოფალი იყო თეოდორა, რომელიც თავისი შვილის მიხეილის სრულწლოვანებამდე ბიზანტიას განაგებდა. თეოდორა კი 856 წელს გარდაიცვალა.

მატერიალურად შეჭირვებულმა წმინდა ილარიონმა და მისმა თანამგზავრმა წმინდა მამებმა ხანგრძლივი მოგზაურობის შემდეგ ულუმბოს მთას მიაღწიეს, ერთი მცირე მიტოვებული ეკლესია იპოვეს და დაბინავდნენ. ყველიერის შაბათის მწუხრზე დიდი ლავრიდან კანდელის ასანთებად ერთი ბერი მივიდა, რომელმაც ეკლესიას შეხიზნული მშიერი ძმები ნახა და მცირეოდენი საკვები მიუტანა. წმ. ილარიონმა მას უსისხლო მსხვერპლისათვის საჭირო სეფისკვერი და ზედაშე სთხოვა, რათა ზიარების საშუალება მისცემოდა. ბერმა ყოველივე მოართვა, ხოლო მონასტერში დაბრუნებულმა ნანახის შესახებ დიდი ლავრის მამასახლისს უამბო. მამასახლისი აღშფოთდა, გულისწყრომით აღივსო, იკონომოსსა და რამდენიმე ძმას უბრძანა, უცხოები მონასტრის ტერიტორიიდან გაეძევებინათ. ეკლესიაში მისულებს წმ. ილარიონი, რომელმაც ჩინებულად იცოდა ბერძნული, ბერძნულად გამოელაპარაკა და ღამის გათენების ნებართვა სთხოვა, თან აღუთქვა, რომ მეორე დღესვე ეკლესიას დატოვებდნენ. ცხადია, მამასახლისის შეუწყნარებელი ქმედება და „უმშჯავრო“ ბრძანება სრულიად შეუფერებელი იყო სასულიერო პირთათვის. თვით წმ. ილარიონი კი თავის სულიერ ძმებთან ერთად მეორე დღესვე წასვლას დაჰპირდა და აპირებდა კიდეც. ყოველივე ეს მიზანდასახულად არის თხზულებაში დამოწმებული, რათა წმ. ილარიონისა და მისი თანმხლები ბერების სიწმინდე უკეთ წარმოჩნდეს, ყველამ

დაინახოს და დარწმუნდეს მათ განსაკუთრებულ მისიაში, უპოვარებაში, გლახაკთმოწყალებაში, რითაც ბერმონაზვნები გამოირჩევიან. დამოწმებული ეპიზოდი იმისთვისაც არის საჭირო და აუცილებელი, რომ ის იდეოლოგია დაისახოს, რომლითაც მთელი მომდევნო ხანის ქართული მწერლობაა გაჟღენთილი. ესაა ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლისადმი საქართველოს წილხვედრილობის იდეა, რაზეც ზემოთ უკვე ვისაუბრე.

მნიშვნელობა ენიჭება მამასახლისის ჩვენებას, რომელშიც ყოვლადწმინდა ქალწული რისხვით დაადგა თავს და უცხოთა განძევების მცდელობის შესახებ უსაყვედურა. შეძრწუნებული, შეშინებული მამასახლისი დილაადრიან მივიდა მონასტერში, წმ. ილარიონს ფეხთ ჩაუვარდა, კადნიერებისათვის შენდობა სთხოვა და შეევედრა, მონასტერში დარჩენილიყო და ზეციური დედოფლის, ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის რისხვა აერიდებინა მისთვის.

ყოველგვარ კაცებრივ საზრუნავს განშორებული წმ. ილარიონი ულუმბოს მთაზე ანგელოზებრივი ცხოვრებით ხუთი წელი ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა; ჰაგიოგრაფიულ თხზულებებში ანგელოზებრივი ცხოვრების არსი განსაზღვრულია და იგი განდეგილური ცხოვრებისაკენ მიდრეკილებად არის აღქმული. მასთან სამი ქართველი ბერი მივიდა, რომელთაგან ერთმა სრულყოფილად იცოდა ბერძნული ენა. ისინი, წუთისოფლის საზრუნავს განრიდებულნი, უშფოთველად და მყუდროდ მყოფობდნენ. წმ. ილარიონის წმინდა საქმეები და სახელი სამეუფო ქალაქში, კონსტანტინეპოლშიც, შეიტყვეს: „და ესმა მკჳდრთაცა სამეუფოსა ქალაქისათა სათნოებათათჳს წმიდისა ილარიონისთა და ანგელოზებრისა მოქალაქობისა მისისათჳს“ (ძეგლები, 1967: 21). ბიზანტიის იმპერატორი, საიმპერატორო კარი, უმაღლესი არისტოკრატიული ფენის წარმომადგენლები სთხოვდნენ, მათგან შესაწირი მიეღო. მაგრამ წმ. ილარიონს არაფერი უნდოდა, რადგან რაც მას სჭირდებოდა, ყველაფერს ღმერთი აძლევდა, ხოლო თავად უპოვარებას მიელტვოდა. ყოველივე ამას კი ბიბლიურ-ევანგელური სიბრძნითა და მოძღვრებით ხსნიდა: „ჴელნი ჩემნი მმსახურებდეს მე“ (საქმე, 20, 34).

წმ. ილარიონს ბევრი ჰბაძავდა, მისი უბიწო ცხოვრება ყველას იზიდავდა. ამითაც ჰგავს „წმ. ილარიონ ქართველის ცხოვრება“ და „წმ. გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრება“ ერთმანეთს. წმ. ილარიონთან ბევრნი მიდიოდნენ, ხოლო მას მარ-

ტოდმყოფობა ეწადა. ამიტომ კვლავ „სივლტოლად“ განიზრახა, რადგან ცუდმედიდობას, მზვაობრობას, ამპარტავნებას, ვერცხლისმოყვარეობას, დიდებისმოყვარეობას, გემოთმოყვარეობას ბავშვობიდანვე გაურბოდა. წმ. ილარიონმა თავის მოწაფეებს ამცნო, რომ ხუთი წლის განმავლობაში მან ვერ შეძლო სამეუფო ქალაქში შესვლა ძელი-ცხოველისათვის თაყვანის საცემად, იმ ძელიცხოველისა, რომელიც ყოველ ქრისტიანს სულიერ ცხოვრებასა და ძალას ანიჭებს; გაუმხილა, რომ კონსტანტინეპოლში გამგზავრებას აპირებდა, ხოლო მის მოსვლამდე მათ ყორისაგან მცირე სენაკის აგება დაუბარა და ასწავლა, როგორ უნდა აეგოთ. წმინდა მამა ერთი მოწაფის თანხლებით კონსტანტინეპოლისაკენ გაეშურა, სადაც წმინდა ადგილები მოილოცა, ძელი ცხოველს თაყვანი სცა, წმინდა ნაწილებს ემთხვია, ხოლო შემდეგ ღვთის ნებით წმ. პეტრე და წმ. პავლე მოციქულთა საფლავების თაყვანისაცემად და მოსალოცად რომისაკენ გაეშურა.

წმ. ილარიონი, როგორც ირემი, წყაროს წყლის მსურველი („ვითარცა სახედ სურინ ირემსა წყაროსა მიმართ წყალთასა, ეგრე სურის სულსა ჩემსა შენდამი, ღმერთო!“ – ფს. 41, 2), სიხარულით მიემთხვია წმინდა მოციქულთა ტაძარს, თაყვანი სცა, მათ საფლავებსა და წმინდანთა ნაწილებს ემთხვია, რის შემდეგაც კიდევ ორი წელი ცხოვრობდა და იღვწოდა რომში ანგელოზებრივი ცხოვრებითა და საკვირველი მოქალაქობით. იქაც უამრავი სასწაული ჩაიდინა, რაც მისმა მოწაფემ ისაკმა მისი მიცვალების შემდეგ ყველას უამბო. მთელ რომში განითქვა მისი საღმრთო მოქალაქობა და მასთან თაყვანის საცემად მიდიოდნენ. ასეთივე სასწაულთმოქმედებით აღავსო თესალონიკეც, წმინდა მოწამე დიმიტრი თესალონიკელის ქალაქი, მის სამარტვილეს თაყვანი სცა, სადაც კონსტანტინეპოლისაკენ მიმავალი შეჩერდა.

ჰაგიოგრაფიულ თხზულებებში მოწამისა და მოღვაწის აღსასრულისათვის საგანგებო სახისმეტყველებითი პრინციპებია შემუშავებული და იგი ევანგელური სიმბოლურობით აღიწერება. ჰაგიოგრაფი-მწერლები მოწამის გარდაცვალებას უფრო მეტი სიმწვავით ასახავენ, რადგან ეს ბუნებრივი სიკვდილი არაა, ესაა რწმენისათვის სიცოცხლის მსხვერპლად გაღება, მსხვერპლშეწირვა; მოღვაწეები კი ბუნებრივი სიკვდილით აღესრულებიან; მათი ღვაწლი პავლეს ეპისტოლეში ჰრომაელთა მიმართ ყოველდღიურ წამებასთანაა შედარებული: „მა-

რადღᲂ ქრისტᲂსთჳს მოვკუდები“ (Ჰრომ. 8, 36), რომელიც, თავის მხრივ, ფსალმუნთა სიტყვებითაა ნაკვები: „შენთჳს მოვსწყდებით ჩუენ მარადღე“ (ფს. 43, 22). ისინი, ორივენი, წამებულნიცა და მოღვაწენიც, სასუფეველში მართალთა თანა იმკვიდრებენ ადგილს. წინასწარმეტყველების ნიჭით დაჯილდოებული ჰაგიოგრაფიის გმირი სიკვდილს წინასწარვე გრძნობს. წმ. ილარიონს თავისი აღსასრული უფლისაგან წინასწარ ეუწყა, ქალაქის მთავარი დაიბარა, ყველაფრისათვის მადლობა გადაუხადა და ანდერძად გლახაკთა და მონაზონთა სიყვარული, სამართლიანობა და მოწყალება დაუბარა. ასევე, თავის მოწაფეებს უკანასკნელი სწავლა-დარიგება მისცა და იოანე ღვთისმეტყველის სიტყვებით დალოცა: „იყუარებოდით ურთიერთას და მშჳდობამან ღმრთისამან, რომელი ჰმატს ყოველთა გონებათა, დაგიცვენინ საფარველსა ქუეშე დიდებისა თჳსისა, და მადლი და წყალობაᲲ მისი იყავნ სულისა თქუენისა თანა, ამენ“ (ძეგლები, 1967: 28). მაცხოვრის სისხლთან და ხორცთან ზიარების შემდეგ მშვიდად, ტკივილისა და ლმობის გარეშე მიაბარა სული უფალს.

თხზულებაში მოთხრობილი წმ. ილარიონის გარდაცვალებით გამოწვეული მორწმუნეთა განცდები ჰაგიოგრაფიისათვის დამახასიათებელი მხატვრულ-გამომსახველობითი ხერხებითა და სიმძაფრითაა ასახული. დამწუხრებულმა მთავარმა წმინდანის ნეშტისათვის მარმარილოს ლუსკუმა გაამზადებინა. წმ. ილარიონის სამარხთან სარწმუნოებით მისულნი ყოველგვარი სენისგან იკურნებოდნენ. ამ სასწაულების შესახებ ბიზანტიის კეისარს, ბასილი მაკედონელს (867-886 წწ.) აცნობეს თესალონიკის მთავარმა და მთავარეპისკოპოსმა. კეისარმა ულუმბოდან მასთან ჩამოსულ მამებს თესალონიკის ამბები მოუთხრო. მამათა შორის ის მამასახლისიც აღმოჩნდა, რომელმაც წმ. ილარიონს ულუმბოს მთიდან განდევნა დაუპირა, მან დაწვრილებით უამბო კეისარს ნანახისა და გაგონილის შესახებ. ბასილი დაინტერესდა წმ. ილარიონის თანამემამულე მოწაფეებით. მას სამი მოხუცებული ბერი მიჰგვარეს. მამების სიწმიდით გაკვირვებულმა კეისარმა ისინი ლოცვა-კურთხევისათვის კონსტანტინეპოლის პატრიარქთან გაგზავნა. პატრიარქმა ღმრთისმიერი სიყვარულით მოიკითხა სტუმრები, აკურთხა და მათი ლოცვაც მიიღო. ის მიხვდა, რომ ამ სამ მოხუცში დიდი მადლი ტრიალებდა და კეისარს ურჩია, მათთვის პატივი მიეგო. კეისარმა წმ. ილარიონის მოწაფეებს შესთავაზა: „გამოირჩიენ

ღირსებამან თქუენმან მონასტერი, სადაცა გენებოს, თქუენთჳს და ნათესავისა თქუენისათჳს“ (ძეგლები, 1967: 32). მამებმა უარი შეჰკადრეს, რადგან სხვის აშენებულში შესახლება არ სურდათ. მათივე თხოვნით ბასილი კეისარმა მამებს სამონასტრე ადგილი უდაბნოში შეარჩევინა და მალე დიდი ტაძარი ააშენა, რომელიც რომანა-წმინდის მონასტრის სახელით არის ცნობილი. იქვე თავისთვის ერთი სენაკიც მოიწყო: „ესე იყოს საყოფელი ჩემი მახლობელად ღირსთა ამათ მამათა, რაჲთა ლოცვითა მათითა ინებოს ღმერთმან ჴსნაჲ ჩემი მოსაგებელისაგან ცოდვათა ჩემთაჲსა“ (ძეგლები, 1967: 32-33). კეისარმა თავისი შვილები, ლეონი და ალექსანდრე, ღირს მამებს აღსაზრდელად მიჰგვარა და სთხოვა, ესწავლებინა წმინდა წერილი, საღვთისმეტყველო წიგნები, თავიანთი ენა, ე. ი. ქართული ენა, და გაეწერთნათ ისინი.

ბასილი კეისარმა წმ. ილარიონის ნაწილების გადასვენება სატახტო ქალაქში ინება, თესალონიკში თავისი ხალხი გაგზავნა და თან წერილიც გაატანა: „ბასილი მეფჱ, ცოდვილი მონაჲ ცათა მეუფისაჲ, გევედრები, წმიდაო მამაო ილარიონ, აღმოვედ ქალაქად სამეუფოდ, დაღაცათუ არა ღირს ვიქმენ პირისპირ ხილვად შენდა, გარნა აწ ღირს მყავ ამბორისყოფად წმიდათა ნაწილთა შენთა და იხაროს ქალაქმან ამან სამეუფომან შემთხუევითა მათითა და მადლი შენი იყავნ ჩუენ თანა, ამინ“ (ძეგლები, 1967: 34). თესალონიკელები არ დათანხმდნენ წმ. ილარიონის ნაწილების კონსტანტინეპოლში გადასვენებას. კეისრის კარისკაცები იძულებულნი გახდნენ, ლუსკუმა ღამით მალულად გაეხსნათ და წმიდანის ნაწილები ჩუმად წაესვენებინათ. წმ. ილარიონის ნაწილები კეისარმა, პატრიარქმა, მთელმა ერმა გალობით, ლიტანიობით, საკმევლის კმევით მიიღეს. კეისარმა ის დროებით თავისი სასახლის ეკვდერში დაასვენებინა, სანამ მისთვის განკუთვნილ საძვალეს ააშენებდა. მესამე ღამეს მეფე კეთილსურნელებამ გამოაღვიძა. როცა მეფემ თვალები კვლავ მილულა, სამღვდელო სამოსში ჩაცმული წმ. ილარიონი გამოეცხადა და უთხრა: „კეთილად ჰყავ შეწყნარებაჲ ჩემი, ჲ მეფე, უცხოჲსა ამის და გლახაკისაჲ, გარნა სულნელებაჲ ესე, რომელ იყნოსე, არა მომიგიეს მე იგი ქალაქთა შინა, არამედ უდაბნოთა. აწ უკუეთუ გნებავს, რაჲთა სრულებით მადლი გაქუნდეს, წარმიყვანე მე უდაბნოსავე ადგილსა“ (ძეგლები, 1967: 36). კეისარმა ყოველივე პატრიარქს და მთავრებს აუწყა, რის შემდეგაც წმ. ილარიონის ნაწილები

რომანა-წმინდის მონასტერში დიდი პატივით წაასვენა და მის მოწაფეებს ჩააბარა.

სასწაულები და მათი ღვთივსულიერი მნიშვნელობა. წმინდანები ღვთისაგან სასწაულთმოქმედების უნარით არიან დაჯილდოებულნი, რითაც ჰაგიოგრაფიულ თხზულებებში მაცხოვარს მიმსგავსებულად წარმოიდგინებიან. წმ. ილარიონმა უამრავი სასწაული ჩაიდინა, ულუმბოს მთაზე მოღვაწეობისას იგი სნეულებს კურნავდა, ვისაც რა სჭირდებოდა, მისი ლოცვით, მოციქულთა ლოცვის მსგავსად, მიემადლებოდა, რამაც მას მთელი აღმოსავლეთის ქრისტიანულ ქვეყნებში, ქრისტიანულ ეკლესიებში სახელი გაუთქვა. ულუმბოს მთაზე მისული წმინდა მამები „აღივსებოდეს სწავლითა მისითა და ადიდებდეს ღმერთსა, რომელმან მოსცა ესევითარი მნათობი“ (ძეგლები, 1967: 21).

რომს მიახლოებულმა წმ. ილარიონმა ვენახის ძირთან მჯდარი დავრდომილი ნახა და ერთი მტევანი ყურძენი სთხოვა. დავრდომილმა უთხრა: „აჰა, მამაო, სამოთხჱ ესე წინაშე შენსა, და რაჲცა გნებავს, მიიღე, რამეთუ ვერ შემძლებელ ვარ აღდგომად ცოდვათა ჩემთაგან“ (ძეგლები, 1967: 22). წმ. ილარიონს შეეცოდა დავრდომილი, ილოცა და ავადმყოფს უთხრა: „აღდეგ, ძმაო, უფალსა უბრძანებიეს და ჴელითა შენითა მომართუ ნაყოფისაგან სამოთხისა მაგის“ (ძეგლები, 1967: 23). განკურნებული კაცი მყისვე წამოდგა, ვენახში შევიდა და მტევნით გამოვიდა, მაგრამ წმ. ილარიონი იქ აღარ დახვედრია. ვენახის პატრონი ქალაქისკენ წავიდა თავისი კეთილისმყოფლის მოსაძებნად, თან ყველას უყვებოდა მის თავს გადამხდარ სასწაულს. წმ. ილარიონი კი ღვთის ნებით თვალს მიეფარა. თხზულებაში აღწერილია წმ. ილარიონის მიერ ჩადენილი მრავალი სასწაული.

ერთ-ერთი სასწაულის აღწერისას ავტორს წმ. ილარიონი თხზულებაში ევანგელური ლაზარეს აღდგინების პარადიგმით შემოჰყავს, როდესაც საღმრთო განგებით დედამ ოთხი წლის დამბლადაცემული ძე სახლიდან გამოიყვანა და მზის გულზე დააწვინა. წმ. ილარიონმა ქალს წყლის მოტანა სთხოვა. როცა ქალი წავიდა, წმ. ილარიონმა ჯვარი გარდასახა და ყრმას მიმართა: „სახელითა მამისაჲთა და ძისაჲთა და სულისა წმიდისაჲთა შენ გეტყჳ, ყრმაო, აღდეგ ცოცხლებით!“ (ძეგლები, 1967: 24). ყრმა სასწრაფოდ წამოხტა ფეხზე და დედასთან გაიქცა. წმ. ილარიონი იქაურობას მსწრაფლ განერიდა,

რათა არავის ეხილა. წმ. ილარიონის სასწაულთქმედებებით აღტაცებულმა ჰაგიოგრაფმა საგანგებოდ აღნიშნა წმინდანის საღმრთოობა და იგი მოციქულთა, წმ. პეტრესა და წმ. იოანეს, მიმსგავსებულად წარმოაჩინა, რისთვისაც რიტორიკული ხერხი გამოიყენა: „იხილეთ-და, ჰ საყუარელნო, თუ ვითარსა მადლსა ღირს იქმნა წმიდაჲ ესე მამაჲ ჩუენი!“ (ძეგლები, 1967: 25). როცა ქალაქის მთავარმა ამ სასწაულის შესახებ გაიგო, კარები ჩაკეტვა და სასწაულთმოქმედის მოძებნა ბრძანა, რათა თაყვანი ეცათ მისთვის. წმ. ილარიონის პოვნა სანთლის იგავის პარადიგმითაა ასახული, როგორც ანთებული სანთლის ხილვა ვერ დაიფარება (შდრ.: მათე, 5,15-16), ღვთის ნებით უნდა განცხადებულიყო სასწაულთმოქმედის ვინაობა. წმ. ილარიონი იპოვეს, ფეხებში ჩაუვარდნენ და ლოცვა-კურთხევა გამოსთხოვეს. შემდეგ მთავარი წმინდანს შეეევედრა, თესალონიკში დარჩენილიყო და სამოღვაწეო ადგილი თვითონ აერჩია. წმ. ილარიონმა მთავრის ღვთისმოყვარეობა რომ იხილა, თხოვნა შეუსრულა და სამოღვაწეოდ გამოირჩია მყუდრო ადგილი, სადაც მთავარმა ეკლესია ააშენა. მთელმა თესალონიკმა გაიგო წმ. ილარიონის მოღვაწეობის ამბავი, მრავალი მოდიოდა მასთან ლოცვა-კურთხევის მისაღებად და ღვთივსულიერი საუბრის მოსასმენად. მისმა სათნო ცხოვრებამ, საღმრთო მოქალაქობამ ბევრს გაუღვიძა საღვთო შური, ბევრმა ღირსი მამის ხელით მონაზვნობა მიიღო და ანგელოზებრივ ქცევასა და მოღვაწეობას მიემატნენ.

აგრეთვე, თხზულებაში ასახულია დიაკვნის საინტერესო ეპიზოდი, რომელიც წმ. ილარიონის სულიერ სიძლიერეს და მის სასწაულთმოქმედებას აჩვენებს. წარმართებმა ერთი თესალონიკელი დიაკონი შეიპყრეს. ტყვექმნილი ღვთისმსახური წმინდანს შეწევნას ლოცვით შეეევედრა. იმავე ღამეს დიაკონს ძილში წმ. ილარიონი ეჩვენა და უთხრა: „აღდეგ, ჰ, დიაკონ, და ნუ გეშინინ, რამეთუ მე ვარ, რომელსა იგი მევედრებოდე“ (ძეგლები, 1967: 26). გამოღვიძებულმა დიაკონმა იხილა, რომ ბორკილებისგან განთავისუფლებულიყო, შეუმჩნევლად გაიარა წარმართთა შორის და თესალონიკში ჩავიდა. ქალაქში ჩასვლისთანავე წმიდანი მოინახულა და მადლიერების ნიშნად ფეხებში ჩაუვარდა. წმ. ილარიონმა თავმდაბლად განუცხადა, რომ ეს სასწაული ღმერთმა ჩაიდინა: „შვილო! ენება ღმერთსა ჴსნაჲ შენი. ამისთჳსცა ანგელოზი თჳსი მოავლინა ხატითა ჩემითა, ვინაჲთგან შენ სარწმუნოებით ჩემ ცოდვილისა სა-

ხელსა ხადოდე და გამოგვსნა მწარისა ტყუეობისაგან. ამისთუსცა ჰმადლობდი ღმერთსა მოქმედსა საკჳრველებათასა“. ჰაგიოგრაფიის სასწაულებს წინასწარმეტყველთა საქმიანობის გაგრძელებად აღიქმება.

„წმ. ილარიონ ქართველის ცხოვრება“ სახისმეტყველებითად დატვირთული თხზულებაა, რომელშიც მწერლის სათქმელი ბიბლიური ალუზიების, გამომსახველობითი საშუალებების, მხატვრული ხერხების საშუალებით გამოიხატა და რომელთა გამოყენების საფუძველზე შეიქმნა თხზულების მხატვრული ქსოვილი. მწერალი ჰაგიოგრაფიაში შემუშავებულ ლიტერატურულ-ესთეტიკურ ტრადიციულ პრინციპებს მიჰყვება, რის გამოც თხზულებაში ბევრი რამ გვეცნობა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

დოლაქიძე, 1974 - დოლაქიძე მ., „ილარიონ ქართველის ცხოვრების“ რედაქციები, თბ., 1974.

ეფრემ მცირე, 1969 - ეფრემ მცირე, თარგმანებაი ფსალმუნთაი, გამოსცა და შესავალი დაურთო მზექალა შანიძემ, ძველი ქართული ენის კათედრის შრომები, 11, თბ., 1969.

კეკელიძე, 1957 - კეკელიძე კ., ნაწყვეტი ქართული ჰაგიოგრაფიის ისტორიიდან (ცხოვრება ილარიონ ქართველისა)//ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, IV, თბ., 1957.

კილანავა, 1983 - კილანავა ბ., ქართული ჰაგიოგრაფიის ისტორიიდან//იერონი – 1000. თბ., 1983.

მეტაფრასული... 1986 - ძველი მეტაფრასული კრებულები, გამოსაცემად მოამზადა და შენიშვნები დაურთო ნარგიზა გოგუაძემ, თბ., 1986.

ძეგლები, 1967 - ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, II, გამოსაცემად მოამზადეს ილ. აბულაძემ, ნ. ათანელიშვილმა, ნ. გოგუაძემ, მ. დოლაქიძემ, ც. ქურციკიძემ, ც. ჭანკიევმა და ც. ჯღამაიამ, ილია აბულაძის ხელმძღვანელობითა და რედაქციით, თბ., „მეცნიერება“, 1967.

ჯავახიშვილი, 1977 - ჯავახიშვილი ი., ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა//თხზ. VIII, თბ., 1977.

Nestan Sulava

"THE LIFE OF ST. ILARION KARTVELI" AND THE SPECIFICITY OF HAGIOGRAPHICAL GENRE

Summary

The importance of „The Life of St. Ilarion Kartveli"in the history of the Georgian literature is defined by several factors: 1.St. Ilarioni is the first monk out of well- known Georgian monks in the history of Christian church after Petre Iberi, who moved abroad, namely to West Christian countries and laid the foundation of monastic life. He has gained great authority among religious and secular societies with his theological and practical activities.After his death the Byzantine Empire respected him greatly. In the IXc.St.Ilarion Kartveli was the first who took a path to the West that became intensive in the Xc. The process ended by establishing Georgian monasteries in Athoni and Black mountains. 2.It is the first work which contains the information about considering Georgia the land of Holly Virgin.

The article deals with the works „The Life of St.Ilarion Kartveli" and „The Life of St.Grigol Khantsteli" that have common signs as compositionally as descriptionaly, both works belong to the same literary – religious traditions. Both of them belong to the „life" genre works and are analyzed on the base of hagiographical specificity. The object of the research is to show the character of St. Ilarion, a saint who lives like an angel separately from the human concern.The author does it with the exceptional skill of accessing spiritual world of a human being.

The essence of living in the way the angel lives in hagiographical works is defined and perceived as an inclination to the hermit way of life. „The Life of St. Ilarion Kartveli" is a work where the author follows the literary-aesthetic traditional principles and expresses his opinions by means of biblical illusions, expressive and artistic ways.